

Nr 3.

Ankom till riksdagens kansli den 17 juli 1914 kl. 8 e. m.

Andra kammarens första tillfälliga utskotts utlåtande nr 3 i anledning av väckt motion om skrivelse till Kungl. Maj:t angående anordnande av arbete i det fria för tvångsarbetsfångar och straffångar.

I en inom andra kammaren av herr *Kronlund* väckt motion nr 207 hemställes, att riksdagen ville i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla, det Kungl. Maj:t i samband med utarbetande av en ny strafflag eller eljest täcktes taga i övervägande och låta utreda, huruvida och under vilka villkor arbete i det fria, särskilt jordbruksarbete och därmed samhörande sysselsättningar, må kunna anordnas för såväl tvångsarbetsfångar som för straffångar, för de senare ej mindre såsom en i strafflagstiftningen upptagen övergångsform till slutliga frigivningen än även såsom en lämplig sysselsättning för vissa slag av straffångar och där- efter vidtaga de åtgärder, som en sådan utredning till äventyrs kan giva vid handen.

Till stöd för detta sitt yrkande har motionären i sin motion, av- given den 17 januari i år, nr 253, anfört följande:

»Vid 1901 års riksdag väckte undertecknad en motion, vari bland *Motionen.* annat hemställdes om en utredning, huruvida och under vilka villkor arbete ute i det fria, särskilt jordbruksarbete och därmed sammanhängande sysselsättningar, måtte kunna anordnas för såväl tvångsarbetsfångar som för straffångar, för de senare antingen såsom en i strafflagstift-

Bihang till senare riksdagens protokoll 1914. 13 saml. 1 avd. 3 häft. (Nr 3.) 1

ningen upptagen övergångsform till slutliga frigivningen eller ock såsom en lämplig sysselsättning för vissa slag av straffångar mot slutet av frihetsstraffet. I motiveringen till min motion påpekade jag, hurusom man såväl i Danmark som i Tyskland då redan slagit in på en dylik väg och därmed syntes hava nått ganska lyckliga resultat. Själv hade jag på flera ställen i Tyskland och även i Danmark tagit kännedom om dylikt fångarbete och vid samtal med fångvårdsintresserade på ort och ställe erfarit mycket goda lovord om resultat. Jag påpekade dessutom i min motion att ett arbete i det fria särskilt jordbruksarbete enligt mitt förmenande vore särdeles lämpligt för att bevara och utveckla fångens fysiska kraft, verka lyftande och förbättrande för sinnet samt göra honom bättre beredd att efter fängelsetidens slut kunna på allvar upptaga kampen för tillvaron och en ärlig existens, under det att tillämpningen av ett långvarigt cellstraff hade en både andligt och kroppsligt förslöande inverkan på fången, särskilt på den vid kroppsarbete i det fria vana fången. Målet för straffet bör väl i främsta rummet vara att söka återupprätta en vilseförd människa och dana honom till en samhällsnyttig individ.

I ett med anledning av motionen avgivet utlåtande avstyrkte fångvårdsstyrelsen framställningen under framhållande av flere skäl som talade mot densamma. Fångvårdsstyrelsen ansåg en reform i denna riktning medföra stora kostnader för statsverket och svårighet att övervaka fångarne. Vidare kunde gemensamhetsarbetet i det fria menligt inverka på fångens moraliska tillstånd och läte sig svårigen förena med det straffhot, som vid all straffverkställighet borde med tillräcklig tydlighet kunna iakttagas och göra sig gällande. Hela det inom vårt land så småningom i allt högre grad tillämpade cellsystemet, som avsåge att förekomma de förut så olyckliga följderna av gemensamhetssystemet, kunde genom en dylik anordning vedervågas och påpekade i samband därmed fångvårdsstyrelsen i vilken hög grad återfallsprocenten minskats efter cellsystemets genomförande. Slutligen framhöll styrelsen beträffande förhållandena i Tyskland, särskilt Preussen, att just bristen på tillräckligt antal celler tvingat den preussiska fångvården att använda utarbetssystemet och åberopade därvid ett uttalande av den preussiska fångvårdens främste man, doktor Krohne, vilken i ett arbete, utgivet 1889, uttalat sig i frågan, men därvid huvudsakligen vänt sig emot den flerstädes använda metoden att överlåta fångar för arbete åt privata arbetsgivare, vilket han ansåg förkastligt.

Närmast med anledning av detta utlåtande och vederbörande utskotts avstyrkande avslogs motionen i andra kammaren, ehuru dock sympati för densamma uttalades från flere håll, bland annat av herrar Zetterstrand och Branting.

Den tid som förflutit sedan motionen sålunda avlivades har emellertid visat att det långvariga enrumsstraffet eller cellsystemet ingalunda vore det uteslutande idealiska straffsystemet som dess förkämpar särskilt inom den svenska fångvården ansett. Erfarenheten påvisade de stora vådor cellstraffet i allt för stor utsträckning ofta innebure för fångarne. Det gjorde fångarne kraftlösa och likgiltiga för både arbete och annat samt drev fram hemliga laster i en förfärande grad. Redan då jag framlade motionen hade jag införskaffat mig yttrande från en hel del fångvårdsmän och fängelsepräster, vilkas uttalande gått i samma riktning.

Och det är säkerligen icke av brist på cellutrymme man flerstädes börjat finna det ändamålsenligt att mildra cellstraffet och ersätta det samma med friluftsarbete. Sålunda har man i Italien, Ungern, Österrike, Belgien, Holland och såsom jag förut framhållit Tyskland och Danmark börjat i stigande omfattning upptaga användning av fångar för friluftsarbeten, särskilt på jordbruksområdet, och detta är även förhållandet i vårt grannland Norge.

I Preussen användas straffångar till uppodling och utdikning av mossmarker, till skogsplantering och åstadkommande av strandvegetation å flygsandsfält; särskildt har man inriktat verksamheten på nyodlingsarbete för egnahemsrörelsen.

Preussiska fångvården har sålunda planerat att genom fångvårdsarbete tillskapa 800 egnahem på de öde mossarna i norra och västra Tyskland. Det märkliga är härvid, att den man som fångvårdsstyrelsen 1901 åberopade såsom en auktoritet gentemot fångars användning för jordbruksarbete, nämligen preussiska fångvårdschefen, doktor Krohne, år 1911 med entusiasm uttalat sig om lämpligheten av jordbruksarbete för fångar vid en debatt i frågan i Berlin den 9 februari 1911. Därvid yttrade doktor Krohne att man inom hela Europa borde så småningom övergå till dylika utarbeten och använda ej blott såsom nu sker i Preussen bättre tukthus- och fängelsefångar samt tvångsarbetare utan även återfallsförbrytare, psykiskt mindrevärdiga samt arbetsovilliga, och påvisade i samband därmed att dessa tankar sannolikt komme att i en snar framtid realiseras i en stor omfattning under erinran om föreliggande

strafflagar eller strafflagsförslag från Tyskland, Norge, England, Schweiz, Österrike, Belgien och Japan. Vidare yttrade han: »Vad skola vi göra med dessa element? Att inspärta dem för hela strafftiden, att bygga nya tvångsarbetsanstalter och fängelser med den stora apparat som dit hör, skulle i alltför hög grad belasta våra finanser, men även om denna belastning kunde bäras av staten, även om man antog, att de därför använda omkostnaderna kunde betalas, så skulle dock framförallt det ändamål förfelas, som vore förbundet med en längre frihetsförlust. Detta ändamål skulle vara att sörja för att dessa osociala element framför allt lärde sig att utföra ett redligt arbete, att vänja dem vid detta arbete och föra dem därhän, att deras förslöade och fördärfvade kroppskrafter åter stålsättas och de återfå den lufsenergi som de måste äga för att kunna hålla sig upprätta i ett ordnat socialt liv. Härvid erbjuder sig med oavvislig nödvändighet att de användas till jordbruksarbete.» Detta uttalande lämnar intet övrigt i fråga om tydlighet och det kommer från den person, som ägnat hela sitt liv åt genomförandet av enrumsstraffet. Jordbrukare, statsmän, filantroper, såsom den bekante pastor von Bodelschwing, som voro närvarande, instämde och bragte Krohne i form av ovationer sitt erkännande för vad han uträttat i fråga om fångars användande till utarbeten.

Jämväl i Norge har man sedan 1904 använt fångar i frilufsarbete, till en början att plantera skog, gräva och anlägga vägar och sedermera efter det norska staten 1908 inköpt en stor areal mossmark använt fångar till att utdika och uppodla dessa marker. Tillvägagångssättet har i allmänhet vid anordnandet av jordbruksarbetet varit det, att man uppfört å de för ändamålet avsedda mossmarkerna bostadshus för mindre avdelningar av fångar jämte nödig bevakning och där under den tjänliga årstiden sysselsatt fångarna med sådant arbete.

I skrivelse från bestyrelsen för Trondhjems hjelpefængsel till mig den 31 dec. 1912 uttalar sig densamma såsom sin åsikt, att det vore ändamålsenligt och gagneligt för många av dem, som fylla fångelserna, om det kunde tillåtas dem att användas till jordbruksarbete under sommaren, dock att man bör vara ytterst varsam vid användningen av fångar till utarbete och blott välja dem som man särskilt anser lämpade till det friare liv, som detta arbete innebär. Särskilt borde fångar, som äro vana vid kropparbete utväljas till jordbruksarbetare, folk av den bildade klassen borde även med fördel kunna användas, när de äro praktiskt anlagda. Såsom ett slutomdöme uttalas, att arbetet har ett

mycket gagneligt inflytande på fångarna i sin helhet och att bestyrelsen sätter mycket stort värde på detsamma, särskilt såsom en belöning för gott uppförande. I fråga om kostnaderna uttalar sig bestyrelsen och uppger att utgifterna för kosten nog bleve större därigenom att det tyngre arbetet kräfde rikligare och bättre sådan, men att denna ökade utgift rikligt uppvägdes av det mera produktiva arbetet. Det torde böra nämnas att norska strafflagen bestämmer att straff under 2 år skall avtjänas i enrum och likaså av längre straff de första 6 månaderna intill 2 år samt om det synes tillrådigt utöver denna tid intill 4 år.

I Sverige synes även tanken på jordbruksarbetets användning i fångvårdens tjänst så småningom tränga sig fram. Sålunda har Svartsjö tvångsarbetsanstalt anordnat dylikt arbete i rätt stor utsträckning och fångvårdsstyrelsen har nyligen föreslagit att ett större straffängelse skulle förläggas på landsbygden med tillfälle till jordbruksarbete å däromkring belägen mark.

Skall emellertid jordbruksarbetet inom fångvården komma till en vidsträckt användning torde nog få anses otillräcklig att binda detta arbete vid straffängelsernas eget område eller däromkring belägen mark, ty i sådant fall lär man väl i många årtionden ännu få vänta på ett tillgodogörande i någon vidsträckt grad av jordbruksarbetet för fångar. Av sådana hava vi tvänne särskilda kategorier, som var för sig torde kräva särskilda anordningar. Först och främst de till längre frihetsstraff dömda personer, vilka nu få avtjäna straffet i enrum ända till 3 år. Allt mer och mer gör sig den åsikten gällande att detta långa enrumsstraff bör med hänsyn till fångens fysiska hälsa och psykiska tillstånd väsentligen förkortas. Bland dylika fångar finnes naturligtvis en hel mängd, vilka även om enrumsstraffet förkortades, dock icke vore skickade för den mildare och friare straffform, som utarbetet innebär, exempelvis fångar, vars sinnesart och brott utgör ett kriterium på deras samhällsvådlighet. Man får ju taga i betraktande svårigheten med fångarnes bevakning och den större lättheten för dessa att rymma som förefinnes vid dylikt arbete. Vidare finnes helt naturligt en hel del vars kropps-konstitution och hela läggning icke lämpar sig för sådant arbete. Jordbruksarbetet bör enligt mitt förmenande för längre tids straffångar endast användas i fråga om sådana fångar, som gjort sig kända för ett pålitligt och gott uppförande och av vars sinnesbeskaffenhet man kan sluta att ett dylikt arbete skulle tjäna till att såväl fysiskt som moraliskt förbättra dessa och förbereda dem till möjligheten av ett ärligt arbete efter

deras frigifning. Men dessutom har man en mycket stor kategori fångar, rörande vilka man skulle kunna ifrågasätta, huruvida ett arbete i det fria särskilt jordbruksarbete icke skulle kunna vara en särdeles lämplig straffform. Jag tänker därvid på det stora antal bötesfångar som finnes i vårt land. I närmare 16,000 fall, därav ett stort antal fylleriförseelser, hava under de senare åren böter årligen ådömts och ett tämligen stort antal av dessa bötesstraff har sedermera förvandlats till kortvariga fängelsestraff. Att dylika kortvariga fängelsestraff är en alldeles förfelad straffform torde man nog vara tämligen ense om, liksom att dessa straff böra på något annat sätt uttagas eller eventuellt förlängas. I likhet med vad en framstående fångvårdsman, slottspastor A. Wirén, i ett offentligt föredrag uttalat, anser jag, att jordbruksarbetet eller i allmänhet arbetet i det fria vore en alldeles särskilt lämplig straffform för dessa i all synnerhet för fyllerister.

Rörande sättet för anordningen av jordbruksarbetet torde man ju lämpligen kunna följa exemplet från flertalet andra länder, exempelvis Tyskland, Norge och Danmark. Staten utser lämpliga områden, som med fördel kunna användas till uppodling eller också till utdikning för erhållande av skogbärande mark eller större kalmarker för skogsplantering. Marker lämpliga för utdikning, uppodling, beredande av skogbärande mark eller skogsplantering hava vi i oändliga vidder, vi behöva blott tänka på Norrland. Av Väster- och Norrbottens 15,5 millioner hektar mark är endast 2,7 proc. odlad, av södra Norrlands 8,9 millioner hektar mark är endast 4,7 proc. odlad jord eller naturlig äng. Även i mellersta och södra Sverige finnas stora arealer försumpad skogsmark, myrmarker och kalmarker. De stora straffängelserna i landet borde bliva centralpunkter, varifrån smärre kolonier fångar utsändes under bevakning och inlogerades i särskilt uppförda enklare bostadshus, vilka, därest ändamålet vore ett nyodlingsarbete för egnahemsändamål, nog sedermera helt eller delvis skulle kunna övertagas för egnahemsverksamheten. Att därvid bötesfångarne borde strängt särskiljas från övriga fångar och anvisas särskilda platser är ju helt naturligt.

De områden, som för sådant ändamål valdes, borde i allmänhet ligga tämligen avskilt från mera befolkade trakter.

Svenska mosskulturföreningen har såsom bekant påpekat lämpliga trakter och lämplig mark för ändamålet.

Att många invändningar ännu skola framställas mot jordbruksarbetets användning i något vidsträcktare omfång inom vår svenska fångvård

torde vara hel naturligt, men visst är, att för en reform i detta avseende tala så många både penitentiära, sociala och nationalekonomiska skäl, att man icke bör låta invändningarne förhindra en grundligare undersökning av frågan ur alla dessa synpunkter. Om man vid exempelvis fångars användning till nyodlingsarbeten för egnahemsrörelsen skulle kunna ställa i utsikt att en välartad arbetsam och duktig man kunde få förhoppning om att efter strafftidens utgång en gång bliva innehavare av ett av dessa hem, för vars iståndsättande han förut arbetat, skulle helt visst denna utsikt för mången fånge verka i hög grad uppräckande. En bestämd fordran måste naturligtvis uppställas därom, att fångarbetet av denna art ej får konkurrera med de fria arbetarnas.

Anledningen varför jag ansett mig böra nu återkomma med min år 1901 väckta motion är, att vår strafflag för närvarande befinner sig under omarbetning och att detta arbete helt naturligt kommer att öva ett stort inflytande på utvecklingen av vårt fångvårdsväsen. Vid sådant förhållande ligger det nära till hands att jämväl föra fram tanken på en reform i den av mig åsyftade riktning, särskilt som densamma kräver icke allenast en väsentlig förändring i vårt fångvårdsväsen utan även i vår nuvarande strafflag.»

Som av ovanstående framgår, framhåller motionären, att han redan 1901 väckt motion i liknande syfte. Sedan fångvårdsstyrelsen i förstone avstyrkt tanken på jordbruksarbete för fångar över huvud taget, hade emellertid 1907 års statsrevisorer upptagit frågan och yrkat, att fångar vid Svartsjö (tvångsarbetsfångar) skulle sysselsättas med jordbruk i högre grad än som redan då ägde rum där i liten skala. Numera har saken avancerat därhän, att tvångsarbetsfångar vid Svartsjö till ett antal av 100 sysselsättas med gårdens stora jordbruk och vid en utgård, Svartsjö djurgård.

Utskottet.

Utskottet vill erinra, att senast församlade statsrevisorer (sid. 38, § 2 i berättelsen) ytterligare fäst uppmärksamhet vid saken och formligen förklarar det önskvärt, att »åtgärder vidtoges för att bereda så många som möjligt av de i rikets tvångsarbetsanstalter intagna fångarne tillfälle till arbete i jordbruk och trädgårdsskötsel, varvid jämväl borde tagas i övervägande, huruvida sådant arbete må kunna anordnas även för en del vid straffanstalter intagna fångar.» Statsrevisionen har med yttrandet i fråga vidgat detta reformkrav rörande straffverkställigheten till att omfatta även straffarbetsfångar.

Statsutskottet har i sitt yttrande över revisionsberättelsen i sitt ut-

låtande nr 12 vid denna riksdag fäst särskild uppmärksamhet vid denna punkt. I ett yttrande av fångvårdsstyrelsen den 7 januari 1914, intaget i nämnda utlåtande, betonas, att styrelsen är betänkt på anordnande av *trädgårds*-odling i större utsträckning; även för straffångar har styrelsen »sedan länge» varit betänkt på att anordna jordbruksarbete. Särskilt har man tänkt sig möjligheten av att anordna jordbruksarbete för de fångar, som kunde komma att förflyttas från länsfängelset i Stockholm efter dettas försäljning. Först vid slutet av skrivelsen och mera i förbigående omnämner styrelsen en omständighet, som väl dock lärers få anses vara av avgörande betydelse för reformens snara genomförande. Styrelsen skriver nämligen efter att ha framhållit, att den vill tillse, att »anordningar i det önskade syftet vidtagas» även vid Långholmen, Härlanda samt tvångsarbetsanstalterna i Karlskrona och Norrköping, följande:

»Vid de fångelser, som äro uteslutande cellfångelser, lärers under nuvarande lagstiftning trädgårdsbruk genom fångar icke kunna drivas annat än undantagsvis, då någon cellfånge synes böra därmed sysselsättas för motarbetande av kropps- eller själslidande, som uppkommit i följd av cellvistelsen.»

Statsutskottet, som livligt behjärtar revisorernas uttalade önskemål angående »utsträckt användning av jordbruksarbete för tvångsarbetsfångar och straffångar», säger sig ha »med tillfredsställelse tagit kännedom om den beredvillighet, varmed fångvårdsstyrelsen synes gå berörda önskemål till mötes», varefter utskottet slutar med att omförmåla vad sålunda förekommit. Denna utskottets anmälan ha bägge kamrarne lagt till handlingarne.

Motionären ifrågasätter, att denna reform kunde genomföras i samband med den pågående omarbetningen av strafflagen och vad därmed äger sammanhang. Omarbetningen av strafflagen är som bekant anförtrodd åt en enda man, professor Thyren, som visserligen i tryckta arbeten framlagt sina tankar i ämnet, utan att dock något förslag till reviderad lagtext ännu framkommit. Emellertid finnes en följdlag till strafflagen, den s. k. verkställighetslagen av den 22 juni 1906 — vilken lag tydligen åsyftas av fångvårdsstyrelsen med uttrycket »nuvarande lagstiftning» i den ovan citerade skrivelsen — vars lydelse är av största vikt i fråga om möjligheten att kunna uttaga straffångar till jordbruksarbete, särskilt i stället för att låta dem sitta i cell. Ehuru dessa lagar givetvis måste anses äga ett visst sammanhang med varandra, bör dock enligt

utskottets mening strafflagens omarbetning icke allt för länge få hindra i och för sig rimliga reformer i straffverkställigheten, där erfarenheten ger vid handen, att gällande bestämmelser tarva ändring.

Denna tankegång synes också ha lett fångvårdsstyrelsen vid avfattandet av en den 10 november 1911 till regeringen ingiven skrivelse med begäran om ändring i verkställighetslagen, till vilken ändring utkast bifogas skrivelsen. Nämda utkast innehåller väsentligen, att uttrycket i lagen »såvitt ske kan» (angående skyldigheten att hålla fånge i enrum) skulle utbytas mot ett preciserande av de förhållanden, under vilka det skulle ankomma på fångvårdsstyrelsen att eventuellt föreskriva avkortning av celltiden från nuvarande tre år i följd, vidare att vid återfall celltiden ej finge överstiga tre år på en femårsperiod, att kvinna ej skulle kunna hållas i cell över två år och fånge i 15—18-års åldern ej över 6 månader.

Över förslaget har medicinalstyrelsen yttrat sig den 29 mars 1912, varvid styrelsen efter att ha vidrört några uppgifter av fångvårdsstyrelsen, till vilka utskottet återkommer här nedan, bland annat anför följande:

»Emellertid lär cellstraffet, som för övrigt det övervägande antalet av straffångar genomgår utan skada, ur fångvårdens synpunkt äga så stort företräde framför gemensamhetsstraffet, att ett övergivande av det samma icke kan ifrågasättas. Medicinalstyrelsen kan då för sin del icke annat än med tillfredsställelse emottaga fångvårdsstyrelsens förslag, som åsyfta att så vitt som möjligt reducera nackdelarna av ensamhetsstraffet. Styrelsen får alltså tillstyrka det framlagda lagförslaget i de delar, som beröra ovan anförda förhållanden, och vill styrelsen — — — särskilt förorda, att för sinnessjuk fånge vistelsen å sinnessjukvårdanstalt får inräknas i strafftiden, varför goda skäl anförts, framför allt faran för recidiv vid återförande till fängelse av tillfrisknad sådan fånge.»

Ehuru redan med nu gällande verkställighetslag inga lagliga hinder finnas att använda gemensamhetsfångar i jordbruk, är det ju klart, att celltidens allmänna förkortande är den första förutsättningen för att detta skall ske i *vidsträcktare* mån. Detta sammanhänger givetvis med själva följderna av cellstraffets avtjänande i dess nu brukliga längd. Följderna av cellstraffet har fångvårdsstyrelsen i berörda skrivelse belyst i tänkbart tydligaste ordalag. Styrelsens eget omdöme om den långa celltiden är nämligen: 1) att den ökar tuberkulosen; 2) att den ökar sinnessjukdomarne; 3) att den ökar återfallsprocenten. I dessa hänseenden anför styrelsen, att under tiden efter den förlängda celltidens införande år 1892 fram till och med år 1910 har

procenttalet sinnessjuka av det dagliga medeltalet fångar vuxit från 1,28 procent — ett år har det till och med varit nere vid 1,01 procent — till 3,56 procent. Och vad beträffar tuberkulosen har den med hänsyn till samma dagliga medeltal stigit från 0,95 procent — ett år 0,61 procent — till 2,82 procent. Vad så angår återfallen hade man, säger styrelsen, »motsatt att återfallen i brott sålunda (på grund av mindre moralisk smitta) skulle minskas.» Styrelsen nödgas emellertid konstatera, att motsatsen inträffat. Av de årligen nykomna var procenten återfallsbrottslingar följande:

år	procent
1873—1882	30,5
1883—1892	29,8
1893—1902	33,1
1903	34,1
1904	37,2
1905	35,1
1906	35,93
1907	39,14
1908	36,79
1909	36,34
1910	39,44

Egentliga vaneförbrytare, dömda för stöld och rån, visade, tagna för sig under samma tider 1873—1910, en än mer stigande procent återfallsbrottslingar: 1873—1882 38,3 procent, 1910 46,2 procent.

I sammanhang härmed erinras, att i följd av ändrat verkställighets-sätt för straffet antalet sådana nykomna, som hade att undergå straff delvis i gemensamhet, sjunkit betydligt, medan motsatsen varit förhål-landet med dem, som enbart skulle sitta i cell. Rörande återfallsprocentens stigande säger styrelsen efter att ha redogjort för vissa möjliga orsaker därtill följande:

»Såsom grund till de ökade återfallen återstår vid sådant förhållande närmast att tänka sig det långa cellstraffets deprimerande verkan på en del individer. Till förebyggande av sinnessjukdomarnas och tuberkulosens tillväxt i fängelserna och för att icke genom fångarnas nedbrytande i andra hänseenden omintetgöra resultaten av den moraliska lyftning samt den yrkesduglighet, fångvården söker bibringa under strafftiden, torde oavvisligen krävas, att en viss omläggning sker av nuvarande cellstraffet.»

I fångvårdsstyrelsens skrivelse till Kungl. Maj:t av år 1911 omnäm-

nes icke utförligare jordbruksarbete och dylikt såsom lämpligt i stället för cellsittandet, utan man synes mera vilja hänvisa till handräckningsarbeten m. m. Den ovan refererade, i statsutskottets utlåtande över statsrevisorernas senaste berättelse intagna skrivelsen i år till statsutskottet visar ju dock en väsentligt ökad benägenhet för fångars användande för jordbruk och trädgårdsskötsel.

Emellertid har fångvårdsstyrelsens nyssnämnda skrivelse till regeringen om revision av verkställighetslagen ej lett till något omedelbart resultat. Kungl. Maj:t torde ha ansett sig böra behandla denna fråga i ett större sammanhang. Sålunda har den 20 juni 1913 tillsatts en departementskommitté, som fått till uppgift att biträda vid utredningen av frågor om »borttagande av straffpåföljden förlust av medborgerligt förtroende, revision av bestämmelserna om verkställighet av straffarbete och fängelsestraff samt utsträckt tillämpning av villkorlig straffdom och villkorlig frigivning ävensom nya eller ändrade bestämmelser i övrigt beträffande dessa rättsinstitut». De sakkunniga biträdena blevo: överdirektör V. Almqvist i fångvårdsstyrelsen, hovrättsrådet Algot Bagge och praktiserande juristen Georg Stjernstedt.

Enligt vad utskottet förspott, föreligger beträffande verkställighetslagen förslag till utlåtande från dessa sakkunniga, avsett att kunna föreläggas nästkommande riksdag.

Ehuru utskottet visserligen inser, att förenämnda grupp av reformkrav, som överlämnats till de sakkunnigas bedömande, lämpligen kunna behandlas tillsammans, hade det på grund af de olägenheter, som fångvårdsstyrelsen framhåller i fråga om cellstraffets inverkan, varit önskligt, att fångvårdsstyrelsens skrivelse om verkställighetslagens revision haft en mera omedelbar påföljd, detta så mycket mer som denna lags revision synes vara, såsom redan nämnts, förutsättningen för användning i större utsträckning av fångar för jordbruksarbete och dylikt. Alla de intresserade, som yttrat sig om denna reform, ha lovordat själva tanken, särskilt beträffande fångars användning för mosskultur. Därom har t. ex. mosskulturöreningen avgivit ett utförligt utlåtande, som hänvisar på stora gottländska mossars uppodling genom fångar och som utskottet ansett vara av så stort intresse, att det bilagts utskottsutlåtandet. Ävenså har direktören vid Svartsjö tvångsarbetsanstalt nyligen till stiftelsen Lars Hjertas minne avgivit en här bilagd, om det varmaste intresse för reformen vittnande berättelse över en med understöd från stiftelsen företagen resa speciellt för att studera fångars användning i Tyskland för

mossodling. Härom föreligger ock en mycket uppmuntrande utländsk litteratur. Politiska tidningar av skilda färger anse saken behjärtansvärd, och en facktidning som Skogvaktaren väntar sig stora resultat av fångarbete på mossar.

Med avseende på frågorna om straffets utmätning och formerna för dess verkställighet bryta sig åskådningarna rätt betydligt mot varandra inom de kretsar, som i följd av studier eller praktisk erfarenhet intressera sig för hithörande ämnen. Oavsett vilken mer eller mindre framträdande vikt man vill tilldela samhällets skydds rätt gentemot farliga förbrytare och betydelsen av straffet som avskräckningsmedel, är man väl i allmänhet ense om, att den felandes förbättring är en huvudsak och att i vart fall det bör eftersträvas, att straffet icke blir sådant, att det i fysiskt och psykiskt avseende bryter ned den, som är föremål för detsamma.

Utskottet tror det vara obestridligt, att mycket skulle kunna åstadkommas till förbättring av vårt nuvarande fångvårdsväsen, och även fångvårdsstyrelsen synes vilja medgiva detta. I sin ovannämnda skrivelse av år 1911 riktar sig fångvårdsstyrelsen med sin kritik väsentligen mot enrumsstraffets nuvarande tillämpning: styrelsen anser, att detta i allmänhet dels borde kunna inskränkas, dels göras beroende av en mera individuell prövning av dess lämplighet för olika slag av fångar. Naturligtvis vill icke fångvårdsstyrelsen utdöma denna straffart, utan anser tvärtom, att enrum- eller cellstraffet i många fall särskilt för dem, som ådömts kortare frihetsstraff, synnerligen väl förtjänar att fortfarande användas.

Kunde alltså vissa inskränkningar i enrumsstraffet genomföras, skulle detta i och för sig med all sannolikhet vara till båtnad för fångarna, och dessutom skulle därmed en möjlighet vinnas att förverkliga de av motionären framställda önskemålen rörande fångars arbete ute i det fria. Att döma av redan gjorda erfarenheter, bör kunna förväntas, att ett dylikt utearbete skulle gagna fångarna såväl i moraliskt, fysiskt som psykiskt avseende. Särskilt borde ett sådant arbete vara lämpligt för personer, som vore födda och uppfostrade på landsbygden, men även andra fångar, som befundes lämpliga för detta arbete i det fria, borde kunna ha nytta därav icke minst efter strafftidens slut, enär de därigenom lättare än eljest kunde erhålla arbete vid jordbruket, där efterfrågan på arbetskrafter som bekant är mycket stor.

Sakens praktiska förverkligande kan ske på olika sätt: antingen så, att fångvårdsanstalten samtidigt utgör centrum för det arbete av ifråga-

varande slag, som kan förekomma, och sålunda direkt leder och övervakar detta arbete (»lantfångelse»), eller så, att någon viss grupp fångar uttagas och sändas till närmare eller fjärmare belägen ort, där arbetet skall utföras. Vid den förstnämnda av dessa metoder torde huvudsakligen vanligt jordbruksarbete avses och vid den sistnämnda — såvitt av litteraturen framgår — moss- och myrodling, men därjämte väganläggningar och skogsarbete m. m. Vilken av dessa metoder må vara att föredraga, därom anser sig utskottet nu icke böra yttra sig.

Då utskottet anser, att modifikationer i sättet för frihetsstraffens anordnande icke behöva göras beroende av en blivande strafflagsreform, och dessutom har sig bekant, att förutnämnda departementskommitterade icke fått sig förelagd frågan om, vad fångarna skola sysselsättas med vid cellstraffets möjliga förkortande, får utskottet hemställa,

att andra kammaren för sin del måtte besluta, att riksdagen ville i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla, det Kungl. Ma:j täcktes taga i övervägande och låta utreda, huruvida och under vilka villkor arbete i det fria, särskilt jordbruksarbete och därmed samhörande sysselsättningar, må kunna anordnas för såväl tvångsarbetsfångar som för straffångar, för de senare ej mindre såsom en i strafflagstiftningen upptagen övergångsform till slutliga frigivningen än även såsom en lämplig sysselsättning för vissa slag av straffångar, och därefter vidtaga de åtgärder, som en sådan utredning till äventyrs kan giva vid handen.

Stockholm den 16 juli 1914.

På utskottets vägnar:

NILS HELGER.

*Bilaga A.***Mossodling med fångar.**

Det dröjde ej länge efter cellsystemets införande i de olika ländernas fångvård, förrän man här och där började undra, om härmed också idealet verkligen vore uppnått. Några funnos, som ansågo det hela misslyckat, flera trodde, att man i sin ifver endast gått för långt, och de flesta enade sig snart om, att en viss återgång vore nödvändig. Inom nära nog alla europeiska staters fångvård är man för närvarande sysselsatt med införandet av ett modifierat cellsystem, vanligen förbundet med möjlighet till fångarnas sysselsättande i det fria med jordbruksarbeten af alla slag, och fångvårdsmyndigheterna söka förskaffa sig en viss frihet vid avvägandet av celltidens längd och sättet för dess avtjänande. Så önskar man på en del håll kunna under hela strafftiden sysselsätta fången utomhus i sällskap med andra men under noggrann tillsyn, under framhållande av att sön- och helgdagar, vilotimmar och nätter bjuda tillräcklig tid till begrundan och självrannsakan, under det andra önska att under första delen av strafftiden alltjämt hålla fången under fullständig isolering, men med rättighet att modifiera tidens längd efter rådande förhållanden. Båda sätten hava sina för- och nackdelar — när man sysslar med levande människomateriel finnes ingen teori, intet system, som passar för alla. Individuella människor måste individuellt behandlas — detta är det enda fångvårdssystem, som är till sin grund berättigat.

Att vårt svenska fångvårdssystem gått för långt vid tillämpningen av cellstraffet, är av våra fångvårdsmyndigheter redan beaktat, och förberedande arbeten pågå för att kunna bereda även straff- och fängelsefångar tillfälle till sysselsättande utomhus med jordbruksarbeten av varjehanda slag. Jordbruk i större skala finnes ännu endast vid en av våra tvångsarbetsanstalter, men har det redan ställts i utsikt, att ett fängelse under den närmaste framtiden skall nyuppföras å landsbygden och tilldelas lämplig jordareal.

Inom flera europeiska länder hava fångar sedan längre eller kortare tid sysselsatts med odlingsarbeten av alla slag, med reglering av vattendrag, anordnande av fördämningar, plantering av skog m. fl. arbeten, som ej endast ur penitentiär synpunkt ansetts lämpliga, utan som även gagnat ett socialt syfte. Så har Preussen sedan år 1895 sysselsatt fångar med s. k. »Landeskulturarbeiten» och sedan år 1897 med mossodling. För närvarande äro i Preussen omkring 2,000 fångar sysselsatta med liknande arbeten. År 1899 följde Bayern det givna exemplet. Italien, Österrike, Belgien, Holland, Schweiz, Danmark och Norge hava alla på ett eller annat sätt, i större eller mindre utsträckning använt fångar till

odlingsarbeten, och överallt har man i likhet med Preussen vunnit den erfarenheten, att dessa arbeten ur straffverkställighetssynpunkt visat sig lämpliga och att resultatet vida överträffat alla förväntningar.

Då jag vid tvångsarbetsanstalten å Svartsjö varit i tillfälle i större utsträckning använda fångar i jordbruksarbeten och vunnit samma erfarenhet, som här ovan framhållits, har det intresserat mig att å ort och ställe studera de utomlands med fångar pågående mossodlingsarbetena, och har jag på enskilt initiativ genom välvilligt tillmötesgående från Stiftelsen Lars Hiertas Minne satts i tillfälle att i Preussen, Bayern och Schweiz besöka platser, där odlingsarbeten pågå. Vederbörande myndigheter i de olika länderna hava på allt sätt underlättat detta mitt förbehavande, och flerstädes beordrades från centralmyndigheterna tjänstemän att medfölja till arbetsplatserna. Då jag nu går att i korta drag redogöra för mina intryck, blir jag också samtidigt i tillfälle att jämföra de olika systemen för dessa odlingsarbetens utförande, särskilt med hänsyn till möjligheten av desammas tillämpande vid ett blivande mossodlingsarbete även i vårt land, för vilket — såsom bekant — den Svenska Mosskulturforeningen länge ivrat.

Då min resa anträdde omedelbart efter påsken, ställdes kosan av klimatiska hänsyn först till de mera sydligt belägna länderna.

I Bayern besöktes sålunda i sällskap med t. f. chefen för landets fångvård den största därstädes utsända kontingenten fångar, vid Bernau, nära den stora Chiemsjön. Vid de här pågående mossodlingsarbetena tillämpades olika system. Delvis odlades mossen av den bayerska mosskulturanstalten med användande av fångar mot en viss, till fångvårdsmyndigheterna utgående betalning, delvis odlade fångvården själv och för egen räkning. Någon kolonisation av de odlade områdena förekom ej av brist på lämpliga och villiga nybyggare, vilket gjorde arbetet ur social synpunkt måhända mindre lockande, än där verklig kolonisation avses och genomföres. Fångarne inlogerades vid Bernau i gemensamhet i större sovsalar i en nyuppförd, jämförelsevis dyrbar anstalt. Sträng militärisk disciplin rådde, och det hela sköttes synbarligen med levande intresse.

Vid en andra anstalt, som besöktes, odlades skogsplantor i synnerligen stor skala, och försåldes desamma över hela Europa — även till Sverige. Denna anstalt, Laufen vid österrikiska gränsen, var huvudanstalt även för filialen vid Bernau.

I Schweiz, i närheten av Bern, finnes Enropas kanske intressantaste fångvårdanstalt: Witzwil. Här har under en tid av omkring tjugu år med fångar odlats ett område av omkring 1,000 hektar lågmosse. Anstalten företer en synnerligen blomstrande anblick och har utvecklats år för år till något fullkomligt enastående i sitt slag. Anstalten bär själv sina omkostnader och lämnar stundom även överskott. Här har odlingsarbetet bedrivits nästan uteslutande ur fångvårdssynpunkt och helt för fångvårdens egen räkning. Man har lämnat direktören nära nog obegränsad frihet, och har denne, som själv är en synnerligen skicklig jordbrukare, drivit upp det hela med aldrig svikande energi. Witzwil visar i full utsträckning fångvårdens behov och vinst av jordbruksarbeten. Då det var tredje gången jag nu hade fördelen besöka Witzwil, och då jag därstädes under år 1910 hade tillfälle att under tre veckor följa det dagliga arbetet, vågar jag

med bestämdhet uttala, att Witzwil i många avseenden framstår såsom typen för en god fångvårdsanstalt. Därstädes tillämpas med avseende å fångarnas förvaring det system, att samtliga skola vistas i enrum, då arbetet, som ständigt försiggår under noggrann bevakning, ej pågår. Witzwil med sitt blomstrande jordbruk och sin synnerligen framstående boskapsavel är även ur arbetets synpunkt en verklig mönsteranstalt.

I Preussen hade jag sedermera tillfälle besöka nio fångvårdsanstalter, varav sju med pågående mossodling. Straffanstalten i Rendsburg besöktes ävenledes, då från densamma såsom huvudanstalt detacherats omkring 150 fångar till olika mossar inom provinsen. Varje »fångkommando», som i och för mossodling är förlagt utanför huvudanstalten, räknas såsom en filial till denna. Befalet över »kommandot» föres av högre tjänsteman — vanligen »Inspektor» — om avdelningens styrka därtill berättigar — eljes av en äldre »Aufseher». Fångarna uttagas efter frivillig anmälan, och varje man riskerar återsändande till straffanstalten, om han uppför sig illa eller visar sig trög i arbetet. Beklädnad, förplägning m. m. ombesörjes från huvudanstalten utom i vissa avseenden, såsom beträffande mjölk, kött, el. d., då avdelningsbefälhavaren själv upphandlar. Förplägningen är å filialen rikligare än å straffanstalten. Så utgår mera bröd och fett samt kaffe, vanligen två gånger dagligen, varjämte tillfälle finnes till upphandling av tobak m. m. Arbetspremierna äro vid odlingsarbeten i någon mån förhöjda, men uppgå ändock i regel ej till högre belopp än 35 pf. per dag. Bevakningen ombytes i regel varje kvartal, utom vad befälhavaren och särskilt anställda fackmän beträffar, vilken avlösning anses nödvändig, då de till mossarne kommenderade tjänstemännen i regel ej kunna medföra sina familjer. För att de sålunda utanför straffanstalten kommenderade ej härigenom skola göra ekonomisk förlust tilldelas dem ett avlöningstillskott, som i regel utgör för högre tjänsteman 6 mark och för lägre 3 mark för dag. Härmed åstadkommes, att kommendering till mosse anses fördelaktig och eftersökt, vilket ur arbetets synpunkt är synnerligen lyckligt. Huvudanstaltens direktör äger att då och då inspektera de under honom lydande filialerna.

Vid utförandet av mossodlingsarbeten med fångar i Preussen tillämpas olika system. I allmänhet verkställes arbetet av domänförvaltningen eller av general-kommissionen — en jordbruksmyndighet, som synes hava till uppgift att reglera ägoförhållanden och verkställa laga skiften. Härvid ställer fångvårdsmyndigheten fångarne till disposition mot en avgift för man och dag, som synes variera mellan 1,05 och 1,50 mark. Jordbruksmyndigheten skall i så fall lämna bostad för befäl och fångar samt arbetsredskap, men i övrigt åligger det fångvårdsmyndigheten att sörja för sitt folk. Avgift för fånge utgår endast för verkligt utförd dagsverke. Detta sätt att utföra arbetet var det mest förekommande. Å Bargstedter- och Reitmoor i Schleswig-Holstein utförde dock fångvården odlingsarbetet direkt och för egen räkning, varvid mossen av vederbörande statsmyndighet överlämnats till fångvårdens disposition. Båda sätten hava sina fördelar, men synes det riktigast, att en jordbruksmyndighet utför ett arbete, som i så hög grad som ett mossodlingsarbete fordrar vetenskaplig fackmannautbildning. Om fångvården direkt utför odlingsarbetet, måste detta leda till nödvän-

digheten af fångvårdsmyndighetens omläggning i mera ekonomisk riktning, varjämte någon expert på ifrågavarande område i allt fall måste äga befogenhet att efter fullt vetenskapliga principer och praktiska metoder leda arbetet, som härigenom i vissa avseenden ändock måste ställas utanför fångvårdsmyndighetens bestämmanderätt. I Preussen tillkommer det Mosskulturförsöksstationen i Bremen att reglera fångvårdens odlingsarbeten. På de mossar, där odlingsarbeten med fångar bedrevos av jordbruksmyndighet, förklarades överallt samarbetet mellan denna myndighet och fångvården vara synnerligen gott. I allmänhet syntes också jordbruksmyndigheten hava ställt sig fångvårdens berättigade fordringar på fångars och tjänstemäns inlogering till efter rättelse. I Auricher Wiesmoor, där för domänförvaltningens räkning omkring 400 fångar arbeta i olika avdelningar, fanns en nyuppförd anstalt för 108 man, vilken var av synnerligen god kvalitet och syntes kunna tillfredsställa alla fångvårdsmäns önskningsar. Fångarne voro förlagda i rymliga boxar eller nattceller, alla övriga lokaler funnos förhanden, rummen för befäl och bevakning voro goda och praktiskt lagda, och det hela företedde en ljus och behaglig anblick. Denna anstalt hade kostat cirka 40,000 mark och syntes komma att utgöra typen för de hädanefter å mossarne uppförda anstalterna — ännu en sådan av fullkomligt lika utseende fanns å Reitmoor i Schleswig-Holstein — därstädes dock uppförd av fångvården själv, såsom å denna mosse direkt utförande odlingsarbetet. Besträffningar inom de, såsom det syntes, väl disciplinerade fångavdelningarne förekommo sällan. Rymning förekom, men ej ofta, och vanligen återhämtades rymmaren av anstaltens egen bevakning.

Andamålet med odlingsarbetet var i allmänhet kolonisering vare sig direkt eller såsom slutmål. De odlade områdena indelades i mindre gårdar på i regel 10 å 12 hektar, men större gårdar förekommo även. Bebyggandet skedde i regel med fångar före gårdens övertagande av kolonisten, och kostade uppförandet av nödiga byggnader för en mindre gård omkring 5,000 mark. Kolonisten blev i regel till en början arrendator med kontraktligen skyldighet med avseende å hållandet av kreatur, jordens gödsling och användning, m. m., men övergick sedermera, då han visat sig duglig och bärkraftig till »Rentengutsbesitzer», d. v. s. han kunde friköpa sin gård, varvid tiden för likvidens erläggande i regel utgjorde 60 år. Härvid beräknades värdet av jord och hus, och fastställdes sedermera den årliga räntan, varav en del utgjorde nödig amortering. — Det ansågs att en arrendator å en mindre gård om 12 hektar kunde å densamma hålla en häst samt 12—16 nötkreatur förutom svin och höns, och funnos duktiga kolonister, som kunde årligen i ren nettovinst avlägga 1,000 Mark. De av mig besökta kolonisterna syntes vara synnerligen belåtna med sin ställning och uttryckte ofta sin glädje över att få arbeta för egen räkning, å egen grund, där även barnen i framtiden kunna finna sin utkomst. Bostäderna bestodo i regel av minst tre rum och kök, och voro ekonomihusen för jordbruket synnerligen rikliga och praktiskt anordnade samt i regel enligt landets bruk hopbyggda med bostadshuset. Å de förut öde mossarne voro dessa små gårdar, oftast inbäddade i en riklig grönska och omgivna av väl skötta trädgårdar, levande bevis på välsignelsen av det pågående odlingsarbetet. De vackra betesvallarna, de rika rågåkrarna jämte havren och potatisen, vilket allt lovade ymnig skörd, visade tydligt nog,

att arbetet lönar sig, och den välmående boskapen ådagalade, att gräset och vattenet var sunt och välsmakande — för att nu ej tala om de oftast rika barnskårorna, som satte kronan på verket och togo priset i blomstrande fågning. Å flera ställen hade redan å den forna mossen, där förut människorna endast med livsfara kunnat taga sig fram, måst byggas skolhus och kyrkor, och små blomstrande församlingar levde nu sitt enkla, idoga liv å de fordom öde platserna, vilka i årtusenden legat såsom ett vittnesbörd om den förbannelse, som en gång så hårt drabbade den arma jorden. Tyskland är stort och rikt, men ej rikt nog att kunna avstå ett enda av de människobarn, som där födas, och därför måste jord och hem skapas för de många jordlösa — vore det än mitt i själva ödemarken.

Men ett sådant arbete, som detta i Preussen pågående mossodlingsarbete måste vara *stort* anlagt och *målmedvetet* utfört. Auricher Wiesmoor i Ostfriesland, 15,000 hektar stor, skall odlas och därtill behöves och anslås tolv millioner mark. Redan genomskäres mossen av en stor segelbar kanal, fältjärnvägar korsar densamma, där små idoga lokomotiv draga långa rader av vagnar fyllda med sand eller torv; mitt i mossen är anlagt ett elektricitetsverk, som förbränner torven och i stället lämnar kraft och ljus; 1,000 fria arbetare och 400 fångar syssla med detta jättearbete, som inom tio år skall vara färdigt och då i stället för de tolv förbrukade millionerna hava lämnat tillbaka dubbelt så många i nyvunna jordvärden. Å de avdikade områdena plöjde väldiga ångplogar eller syntes sinnrikt konstruerade motorharvar och vältar, av vilka blott en enda kostat 40,000 mark och särskilt måst tillverkas för mossens räkning, och ett trettiotal mudderverk grävde sig oemotståndligt fram, där nya gravar och kanaler skulle uppstå. Det hela var en arbetets hymn, som måste väcka beundran och avund hos den besökande främlingen. Men ej endast på denna arbetets jätteutställning var mossodlingsarbetet *stort* anlagt och *målmedvetet* utfört. Kanske var det ännu större att i Kehdingermoor, ej långt från Elbes mynning, se den gamle Moorvoigt Wilken, som för tjugu år sedan flyttade till denna då helt öde plats, nu gå mellan de vackra gårdarna, som han själv arbetat fram ur ödemarken, eller höra honom berätta om de mödor, som de gångna åren medfört. Denna mosse hade varit som en enda jättesvamp, fylld med vatten. Ej mindre än tre hela meter hade marken sjunkit efter utdikningen, och ett äldre kolonisthus, som dock ännu var fullt beboeligt, hade sjunkit mer än 1½ meter. Arbetet å denna mosse pågick ännu med liv och lust, och befälhavaren för fångavdelningen sade så beundrande om den gamle Wilken: »Er ist ein ganz famoser Kerl.»

Å Bargstedtermoor var arbetet i det närmaste färdigt. Allt var odladt, och till hösten skulle fångavdelningen indragas. Den gamle 70-åriga veteranen från kriget 70—71 skulle då gå i pension, han, som varit fångvårdschefen på platsen, och han syntes hellre tala om kriget, om sitt järnkors och om den kommande vilotiden än om mossen och dess nya skönhet. Men Rentengutsbesitzer Menkaus, som bodde på sin gård å mossen, han kunde berätta. På hans logdörr stod: »Ich hab's gewagt» och på hans husdörr: »Gott mit uns», och det var den mannens historia. Han var en pensionerad tjänsteman från mosskultur försöksstationen i Bremen, och han hade flyttat ut från staden, för att barnen skulle bli lantmän, som alla hans fäder varit. Och han berättade, att han var en rik

man, hans hustru hade medfört 50,000 mark, men han ville ej leva utan arbete, och ingen kunde tro, att den lilla enkla gubben i sin arbetsdräkt var en förmögen och därtill beläst man, som af litteratur slukat nära nog allt — och ändock behållit *tron*, som han själv så jublande sade. Hans gård var en mönstergård, och hela den nyodlade grönskande Bargstedtermoor stod där som ett arbetets monument och ett insegel på Tysklands framtid.

Och så överallt på de andra mossarne. Ett idogt, lönande arbete med blomstrande eller för framtiden lovande nybyggen, där förnöjda, flitiga män och kvinnor funnit en fristad undan storstadens och industrialismens allt slukande vidunder. Reitmoor, med sitt härliga läge invid den stora Kaiser-Vilhelms-kanalen, lovade bli va ett verkligt paradisi, och det var nog sant vad den vänliga »Inspektorn» sade mig: »Livet härute och i detta arbete gör människan mera förnöjsam och mera — from».

Det var med nära nog saknad jag lämnade mossarne för att i Hamburg få njuta af det oskattbara tillfället att deltaga i det stora tyska fångvårdssällskapets 50-års-jubileum, som bjöd på många högtidligheter och på för fackmannen högtintressanta sammanträden. Gästfriheten och vänligheten överflödade, och det hela blev för mig en angenäm avslutning på min i övrigt så givande studieresa.

Och nu — sammanfattningen av det hela. Är ett mosskulturarbete med fångar av sådant penitentiärt värde och av den sociala betydelse, att det är skäl att gripa sig verket an, även där man ännu tvekar? Äro de länders erfarenheter lockande, där arbetet pågått nu snart i tjugu år? Den som sett vad som åstadkommits, den som sett arbetsglädjen å dessa vidsträckta, solljusa arbetsfält, skall säkerligen ej kunna missunna samhället och dess fångvård välsignelsen av ett dyligt arbete. Därigenom skapas nya värden, nya platser för mänsklig åflan och mänskligt liv i Guds egen fria natur, och därigenom lämnas fången tillfälle att i någon mån ersätta vad han under sitt vilsekomna liv kanske hunnit förstöra af andras lif och egendom. Är detta icke välsignelse nog? Ingen må dock göra sig överdrifna förhoppningar om resultat, vunna i en handvändning — ingen må tänka, att verket är lätt påbörjat eller lätt utfört, men där *viljan* finnes, där finnes också *kraften*, och med den sega uthållighet, som följer på vissheten om framgång, skall med tiden även andra ödemarker än de tyska mossarne förvandlas till bördiga åkrar och ängar. Även Sverige äger mossar tillfyllest, och röster hava redan höjts, som fordrat verkets påbörjande även hos oss. Även vi hava fångar, som förlora kraft och mod i cellernas instängda luft, och som med liv och lust skulle gripa sig an odlingsarbetet å de svenska mossarne, om de blott leddes dit av för uppgiften hänförda män, och säkerligen skall den tid komma, då man med undran tänker på den långa tvekan, som föregick, innan Sverige grep sig an att med hjälp av de socialt skeppsbrutna och värdelösa skapa nya hem och ny jord för de socialt värdefulla element, för vilka fordom under långa tider ingen möjlighet förefunnits att inom det egna landets gränser kunna få ett eget stycke jord, där deras barn kunde växa upp till fria, lyckliga människor.

G. Reuter-crona.

Bilaga B.

Utlåtande rörande möjligheten av att förlägga en kontingent straffarbetsfångar till Mästermyr på Gottland i och för dess uppodling, avgivet av Svenska Mosskulturforeningen.

Mästermyr är Gottlands näst största myr. Den omfattar 2,350 har och är belägen i Hemse, Alfva, Hafdhems, Slite, Sproge, Levede och Fardhems socknar. Formen är nästan rektangulär med en utbuktning på mitten. Längdaxeln, som ligger i öst-västlig riktning är cirka 8 km. lång, bredden högst 4 km. Östra kanten ligger 2 km. från Hemse station, västra stöter intill landsvägen vid Snoder.

Myren är en typisk gottländsk agmyr. Huvudbeståndet av vegetationen utgöres således av *Ag* (*Cladium*) jämte närstående såsom *Schanus nigricans* och *ferrugineus*, starrarter, vass och *Sesleria*. Torvlagret är grunt och synes variera mellan 0,3 och 1 m. Stora sträckor hålla minimidjupet, medan medeldjupet eljes torde vara 0,5 m. Under torven, som består av agtorv, brunmosstorv med eller utan vassinblandning kommer ett lager sjökalk (bleke). Detta kan hålla en mäktighet av 1 m., är dock ofta blott 0,3 m. och hvilar på något sand och kalksten.

Myrens avdikning slutades för ett par år sedan. Den är nu genomdragen av en väldig kanal från Hemse i öster till Snoder i väster. Dessutom finnas kanaler, av vilka en genomskär Tungårdstråk.

Rörande ägoförhållandena har statens lantbruksingenjör i länet meddelat följande:

Antalet delägare i myren är 215, men av dessa avsåde sig 100 st. all båtnad av dikningsföretaget.

Staten äger en mindre lott, tillhörande häradshövdingebostället Skogs i Levede socken, men avsåde sig båtnaden och har numera endast några tunnland kvar.

Som nära 50 % av ägarna icke gingo med i avdikningsföretaget, blev båtnadsjorden mycket stor och beräknas uppgå till 1,060 hektar. Denna jord är spridd över hela myren; på sina ställen pågå skiftesförrättningar, varvid båtnadsjorden fördelas på deltagarna. Dessa äga redan nu mer än de kunna odla, varför priset å jorden är lågt. Man kan förvärva ypperlig torvjord för torrläggningskostnaden eller 150 kr. per tunnland.

Deltagarna erhöilo först lån på sina lotter och sedermera ett särskilt lån på båtnadsjorden. Efter allt att döma synes några inkomster icke vara att förvänta å stora delar båtnadsjord och därför torde staten förr eller senare bli nödgad övertaga icke blott stora delar av vinstjorden utan även från vissa lottägare, vilkas ekonomi blivit så svag genom företaget, att de icke mäktade betala statslånet. Kunde dessa småbrukare få sin jord billigt uppodlad och lagd i vall, torde de bli räddade.

Här torde kanske böra inflikas några ord om Gottlands övriga större avdikade men ej odlade mossar.

Roma myr (1,600 har) är under torrläggning. Staten äger här 322 hektar, hörande till Roma kungsgård, vartill nog komma betydande arealer båtnadsjord. Denna myrlott kommer väl att övertagas av kungsgårdens energiske arrendator.

I Martebo myr (3,600 har) har båtnadsjorden övertagits av ett särskilt bolag (Skäggs). Här finnas dock stora odlade vidder — delvis använda till bränn-torvtillverkning — mellan Martebo och Tingstäde stationer.

Staten äger ingen del av myren.

Holmmyr (450 har) och *Tallmyr* (400 har) ägas av enskilda, äro avdikade men föga odlade.

Av alla dessa myrar lämpar sig *Mästermyr* bäst för odlingsarbeten genom fångar. Förlägges kolonien i västra delen, blir den väl avskild från trafik, då avståndet till järnväg blir rätt stort och endast små byvägar leda till de spridda gårdarna.

På grund av flere ägares rätt klena ekonomi, torde man här få att välja på flera lämpliga gårdar för inköp eller arrende.

Lantbruksingenjör *E. Berggren* nämner *Stymnäs* gård i Sproge socken. Till gården, som är bebyggd med stora hus, hör 200 tunnland myrjord. Gården ligger för sig själf, 1 km. från landsväg, 15 km. från järnväg. När landsvägen blivit dragen genom myren, blir avståndet cirka 10 km.

För att få reda på huru man lämpligen bör gå tillväga vid odlingsarbete medels fångar, hava vi dels vänt oss till åtskilliga utländska anstalter och fackmän, dels också studerat en del av den utländska litteraturen i ämnet, särskilt Geheimrat *Krohnes* utmärkta uppsats »Die Verwendung von Straffgefangenen zur Moorkultur und Moorbesiedelung» i »Die Entwickelung der Moorkultur in den letzten 25 Jahren, Berlin 1908» samt professor *A. Baumanns* »Die Urbarmachung preussischer Moore durch Gefangene». Ur det så sammanförda materialet få vi här referera följande:

I konungariket *Preussen*, där man nu sedan år 1894 använt fångar till jordbruksarbeten, ha dessa på initiativ av Central-moss-kommissionen och tyska mosskulturföreningen från år 1897 begagnats i rätt stor utsträckning till uppodling av mossar i och för kolonisering, d. v. s. iordningställande av egna hem åt småbrukare på förut obrukad mark. Man har därvid förfarit på två sätt. Antingen har fångvårdsförvaltningen fått sig överlåtet större områden mossmark, som den avdikar, odlar och styckar i lotter för egen räkning, varvid jordbruksmyndigheternas experter lämna råd och tillsyn, eller också ha jordbruksmyndigheterna genom något av sina organ övertagit odlingsarbetet, och fångvården släppt till arbetare mot en viss dagpenning och skyldighet att hålla barack och bostad för vaktare.

Även på sina håll ha enskilda fått kulturarbeten utförda på liknande villkor. De blivande kolonaten göras 10—12 hektar stora.

Sedan planen för kolonisationen uppgjorts, börjas med förarbetena, dikning, anläggning av vägar etc. Man håller för regel att överlämna småbruket till kolonisten till minst $\frac{1}{3}$, men vanligen hälften i odlat skick.

Det praktiska genomförandet av arbetena sker nu enligt Krohne på följande sätt.

Då mossarna ligga långt från straffanstalten, måste man förut sörja för en särskild bostad åt fångarna, och därför uppföres först på våren av fria arbetare en enkel träbarack, som rymmer 30 fångar jämte befäl. Därefter börjar man genast med byggande av ett kolonisthus, så att det hinna bli färdigt till hösten, och dit flyttar sedan kolonnen in, när det blir för kallt i baracken. Den senare användes då till förråds- och redskapsskjul. Detta åstadkommer minsta kostnader och har visat sig vara synnerligen lämpligt.

Den till kolonatet hörande jorden begagnas till odling av potatis och grönsaker för eget behov.

Fångarne börja genast med diknings-, väganläggnings- och planeringsarbeten och sedan med upphackning av jorden, och därvid brukar man samtidigt börja på ett större antal kolonat, varefter genast slätter- och betesvallar anläggas, så att kolonisterna kunna från början sätta upp med djur.

När så $\frac{1}{3}$ — $\frac{1}{2}$ av kolonatets jord odlats, uppföras husen, vilka också byggas av fångarne.

Fångarbetet betalas med 1 mark pr dag.

Utom till kolonisering av högmossar användas fångar också till torrläggning av större sumpmarker och lågmarkskomplex för att hjälpa kringliggande markägare, som mest äro småbrukare. Så meddelar baron *von Lepel* i Freistatt, att för närvarande stora fångkolonier arbeta i hans närhet i Sulingen och Stolzenau i Hannover med reglering och rätning av avloppskanaler, som förr översvämmat stora lågmossar.

Vid sådana arbeten, som ej stå i, samband med byggandet av kolonat, användas billiga träbaracker.

Vad beträffar arbetsprestationen hos fångar vid mossodlingsarbeten i förhållande till fria arbetare, så kan man naturligtvis ej fullt jämställa den.

Herr von Lepel värderar det till i allmänhet högst $\frac{3}{4}$ av de fria arbetarnes, speciellt vid ackordarbete.

Direktör *W. Freckmann* vid Neu Hammerstein i Pommern, där också en stor fångkolonn arbetar, skriver: att fångarnas arbetsprestationer vid alla grovarbeten såsom särskilt dikesgrävning, planering, hackning, besandning etc. är mycket god; sämre däremot vid lättare rena jordbruksarbeten, vilka egentligen eljest utföras av fruntimmer såsom hackrening m. m.

I *Bayern* har kungl. mosskulturanstalten sedan år 1899 använt fångar till mossodlingsarbete först vid Chiemseemossarne vid Bernau och sedan på flera andra platser. Anstalten åtager sig nämligen uppodling av mossar och erhåller från fångvårdsförvaltningen fångar mot ett visst pris pr dag, varjämte den skall hålla barack. Odlingar ha verkställts, dels på statens dels på enskildes mossar. Därför har rekvirenten betalat 150 mark pr hektar, där avloppsförhållandena ej varit för svåra. Jordägaren kan också betala in natura på så sätt, att anstalten under 1—2 år tar potatisskördar från inkomsten därav samt därefter avlämnar jorden besädd med gräs utan ersättning.

Direktören för Kungl. mosskulturanstalten i München *Th. Mayer* meddelade

på förfrågan, att för närvarande betalas till fångvårdsförvaltningen 15 pfennige i timmen, då fångvården håller barack och vaktare.

I Norge har staten inköpt stora delar av Naresmyren och sedan 1909 använt fångar från Trondhjems länsfängelse till torrlägningsarbete.

På myren har uppsatts en barack rymmande 25 fångar och 4 vaktare. Arbetet har gått mycket bra och arbetsprestationerna äro tillfyllest. År 1911 förekommo talrika rymningar och rymningsförsök, varför en tysk polishund anskaffades till år 1912 och visade den sig ha en synnerligen god moralisk effekt.

Se vi nu på de olika sätt man i utlandet använt och vilket som i här omnämnda fall skulle vara passande, så torde väl någon modifikation av det bayerska systemet vara det, som bäst lämpar sig.

Till en början torde man dock förvärva eller arrendera en egendom, för att på så vis vinna erfarenhet och därefter hjälpa befolkningen att få myren uppodlad.

Särskildt i västra delen är folkstocken ringa och penningtillgången knapp, varför man icke kan vänta, att odlingsarbetet skall kontant betalas. Här skulle sålunda fångvårdsstyrelsen söka göra sig betald för kostnaden genom att under de första åren taga och sälja skördarna samt avlämna marken i form av *mångårig vall*.

A de sålunda återbekomna markerna kan man nämligen knappast begära, att befolkningen skall innan ekonomien stärkts kunna skörda säd och rotfrukter, men väl bör den medhinna vallkultur.

För närvarande är intresset för mejeriskötsel synnerligen stor på Gottland och efterfrågan av hö och betesvallar mycket livlig. Ön äger direkt exportlinje på Köpenhamn och Hull.

Fångvårdsstyrelsen skulle nu enligt vårt förslag på ett eller annat sätt förvärva *Stymnäs* eller annan lämplig gård till försöksgård, varifrån man hämtade erfarenhet rörande kostnaderna för odlingen. Sedermera skulle verksamheten utsträckas dels till hjälp åt enskilda ägare, dels till uppodling af den båtnadsjord staten måste övertaga. Båtnadsjorden skulle sönderstyckas och bebyggas samt sedermera försäljas.

Rörande lämpligaste storleken för sådana småbruk eller mindre hemman, där större delen utgöres af myrjord, har sekreteraren i Gottlands läns hushållningssällskap på förfrågan uppgifvit den till minst 10 hektar.

Villkoren för hjälp till enskilda borde vara fri upplåtelse av jord och bostäder samt skörden under vissa år. Hur många år, som behövs, för att få kostnaderna betalda, skulle framgå av beräkningarne från Stymnäs.

Vid försöksgården borde först sås korn (möjligen även råg) därefter utläggas fälten till vallar och betesmarker. En del borde också avsättas till pilodling. Under dåligt väder kunde fångarna i så fall sysselsättas med halm- och korgarbeten.

Rörande den areal 30 man kunna iordningställa under året stå uppgifter knappast att få. Mycket beror på, om dragare skola användas eller icke. I Bayern, där all kultur på högmosse sker utan dragarhjälp, anses 30 man under en sommar hinna upptaga avloppsdiken och tegdiken, hacka, så konstgödsel och sätta potatis, sköta denna och upptaga den å en sammanlagd areal av 5 hektar.

A kärrijord, som användes till stråsäd eller hö, anser herr v. Lepel, att 50 har böra medhinnas.

I hvarje fall finner man, att Mästermyr medgifver arbete för lång tid framåt.

I det föregående har nämnts, att cirkulationen å odlingarna på Mästermyr bör vara stråsäd (korn) och vall. Både säd och hö kunna vinna avsättning. Däremot torde rotfrukter ej böra odlas, dels på grund av jordens därför föga lämpliga beskaffenhet, dels till följd av de vårfroster, som ej sällan härja å Gottlands myrar.

Vad slutligen kostnaderna för uppsättning och drift beträffa, så äro dessa svåra att utan vidare fixera. Först sedan fältet blivit fullständigt detaljundersökt, borrkartor upprättats och jorden kemiskt undersökts kunna kalkyler upprättas.

Helt nyligen har i Mosskulturföreningens tidskrift stått en kalkyl över en 100 hektar stor kärrodblings räntabilitet (Sv. Mosskulturf. tidskrift 1913) då skördarne säljas. Därav framgår, att inventarierna kosta 12,000 kr. inklusive 4 par hästar med selar (6,000 kr.), utgifterna för utsäde och konstgödsel gå till 1840: 62 årligen.

Enligt våra försök på Gottland ger princesskorn upp till 2,800 kg. kärna per har.

Höskördarna voro å Tenglingmyr vid Etelhem.

1898 insåningsår	6,396 kg. hö per har
1899 1 års vall, 2 skördar	10,758 » » » »
1900 2 » » 2 »	6,952 » » » »
1901 3 » » 2 »	5,844 » » » »

Under de tre första åren gödslades med 400 kg. thomasfosfat och 600 kg. kainit, sista året lämnades fältet ogödslat och försöket upphörde sedermera.

Med kännedom om den goda myrjord Gottland besitter, torde risken att göra ett försök icke vara så stor. Vare sig staten inköper en gård i trakten eller arrenderar den, torde kostnaderna bliva måttliga. Vad vi emellertid våga påstå är, att för hela orten skulle ett dylikt företag bliva av den allra största betydelse. Hela trakten har utmärkt fastmarksjord och en ypperlig myrjord, men det fattas folk och företagsamhet. Delägarne hava hittills blott haft utgifter, men inga inkomster från sina dikade myrar. Det är ju därför naturligt, att om en ägare af 20 har fastmarksjord plötsligt får 200 tunnland myrjord, han då tvekar inför det arbete och de kostnader, som odlingen medför, även om han vet, att företaget med tiden förräntar sig. Här behövs exempel och en ordentlig uppräckning, och svårligen skulle man kunna finna en trakt, där det sedermera blir lättare att påvisa de goda verkningarna av fångars jordbruksarbete.

I detta arbete kan Svenska Mosskulturföreningen deltaga på så sätt, att en fullständig undersökning av jorden verkställes, att cirkulationsplan uppgöres, schema för gödslingar upprättas och lämpliga sorter föreslås. Genom anläggande av försöksfält och årliga besök av någon av föreningens tjänstemän, kan sedermera råd och anvisningar lämnas för lämpligaste skötsel av fälten.

Jönköping den 13 maj 1913.

Hj. v. Feilitzen.

Svenska Mosskulturföreningens föreståndare.

E. Haglund.